

Pozvano predavanje

POVIJEST I KULTURA GRADIŠĆANSKIH HRVATA*
(Biblioteka Posebna izdanja, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1995.)

Irvin Lukežić

U priču o nastajanju djela posvećenog povijesti i kulturi gradišćanskih Hrvata, objavljenog sredinom ove godine u izdanju zagrebačkog Nakladnog zavoda Globus, vrlo se lijepo uklapa čuvena Terencijanova misao da 'knjige imaju svoju sudbinu'. Doista, svaka knjiga jedinstvena je i neponovljiva upravo po tome što se oblikuje na sebi svojstven način, u posebnim društveno-povijesnim okolnostima.

Sve je započelo ranih sedamdesetih godina, u okviru uspostavljanja suradnje između austrijske pokrajine Gradišće i Hrvatske na znanstvenom i kulturnom području. Naime, još 1972. godine pokrenut je sveobuhvatan znanstveni projekt *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, čiji su rezultati potom trebali biti objelodanjeni u istoimenoj knjizi. No, unatoč brojnim znanstvenim dogovorima i radnim sastancima održanim u Zagrebu i Željeznom, posao oko pripreme takva zbornika nije tekao u skladu s predviđenim rokovima a pojavile su se i teškoće s pojedinim suradnicima koji su, kako se veli u predgovoru, "zbog različitih razloga odugovlačili ili otkazivali suradnju, pa je trebalo naći nove suradnike za taj posao".

U međuvremenu, gradišćanski dio suradničkog odbora oko spomenutoga projekta odlučuje se na publiciranje zasebnoga izdanja svojih znanstvenih priloga na njemačkom jeziku pod naslovom *Die Burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten* (Hrsg. von Stefan Geosits, Wien 1986.). No, kada su obavljene potrebne izmjene u znanstvenim odborima, promjene u sadržaju projekta i konačno prikupljeni svi potrebni materijali upotpunjeni tekstovima novih suradnika, pojavilo se i toliko očekivano i pripremano hrvatsko izdanje knjige *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. Voditelj znanstvenoga projekta iz Hrvatske u ime Odjela za hrvatsku povijest Centra za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu i ujedno njezin glavni urednik punih deset godina bio je prof. dr. Ivan Kampuš.

Knjiga je podijeljena u šest velikih tematskih cjelina koje nastoje sagledati problem gradišćanskih Hrvata u sljedećim aspektima: iseljavanje i pitanje podrijetla; naseljavanje

* Referat održan na prezentaciji knjige u Rijeci 23. IX. 1996.

Na svečanoj dodjeli nagrada 23. listopada 1996. u Zagrebu u Preporodnoj dvorani Narodnog doma Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti nagradu "Josip Juraj Strossmayer" za najuspješniji izdavački pothvat u 1995. godini iz društvenih i humanističkih znanosti dobili su glavni urednik prof. dr. Ivan Kampuš i Nakladni zavod "Globus" iz Zagreba za djelo "Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata", grupe autora.

nje, obzor i mijena govornog područja; društveni, politički i gospodarski razvoj u novoj domovini; vjerski i kulturni život; tradicijska kultura, te na posljetku jezik i imena. Već na prvi pogled vidljivo je da težišno mjesto u ovome djelu pripada društveno-povijesnoj problematici gradišćanskih Hrvata koji od početka 16. stoljeća postoje kao zasebna etnička, jezična i kulturna enklava u okviru gradišćansko-zapadnougarskoga prostora.

O počecima i nastajanju gradišćanskohrvatske dijasporc u širem povijesnom ozračju govori se prvo u radu Josipa Adamčeka (*Iseljavanje Hrvata u austrijsko-ugarski granični prostor u 16. stoljeću*), koji upotpunjuju prilozi Feliksa Toblera (*Povijesne snage*) i Josefa Breua (*Prostorni opseg i posljedice za sliku naselja*). Za razliku od Adamčeka, koji uglavnom obrađuje zbivanja na tlu Hrvatske u doba najvećih osvajačkih prodora Turaka, potonja dva austrijska znanstvenika usredotočila su svoja istraživanja na područje nekadašnje zapadne Ugarske koja tada postaje novom domovinom velikog broja hrvatskih kolonista, nastanjenih na opustošenim vlastelinstvima Mošonske, Šopronske i Željezanske županije.

U sljedećem prinosu Feliksa Toblera (*Gospodarstveni i socijalni razvoj*) riječ je o društveno-gospodarskim prilikama Gradišća od vremena doseljenja Hrvata u novu postojbinu do 1848. godine, kada dolazi do ukinuća kmetstva i dotadašnjih feudalnih odnosa koji su uvjetovali pojavu osebujnih socijalnih i privrednih struktura. O postupnim promjenama životnih okolnosti stanovništva gradišćansko-zapadnougarskoga područja što će uslijediti tijekom druge polovice devetnaestoga stoljeća do konca Prvoga svjetskog rata piše u svome članku Johann Seedoch (*Razdoblje Franje Josipa*), dok Gerald Schlag donosi pregled političkih zbivanja u Gradišću između dvaju svjetskih ratova (*Gradišćanski Hrvati od 1918. do 1945. godine*).

Slijedi tematski blok posvećen vjerskom i kulturnom životu gradišćanskih Hrvata. Budući da je gradišćanskohrvatska kultura od samoga početka snažno prožeta katolicizmom, čiji se utjecaj opaža već u doba protureformacije, crkvena vjerska ideologija postupno je stvorila osebujne oblike pučke pobožnosti i ostavila znatnijega traga u duhovnoj tradiciji Hrvata zapadne Ugarske, poglavito u njihovoj književnosti i bogatoj glazbenoj kulturi. Religioznost, pismenost i literatura teme su koje u svojim radovima razmatra Nikola Benčić (*Razvoj vjerskog života; Pismo i književnost*) a Lovro Županović u kratkim crtama prikazuje gradišćanskohrvatsku muzikološku baštinu (*Oris razvoja glazbene kulture gradišćanskih Hrvata od njihova doseljenja do danas*). O velikom značenju svjetovnoga školstva za očuvanje hrvatskoga narodnoga identiteta u Gradišću zajednički pišu već prije spomenuti Feliks Tobler i Johann Seedoch (*Školstvo od 16. stoljeća do 1921. godine*). Na taj način opisani su i donekle zaokruženi najvažniji segmenti bogate kulturne prošlosti gradišćanskih Hrvata.

Etnološka i folkloristička istraživanja na terenu Gradišća djelomično još produbljuju i upotpunjuju spoznaje o duhovnom identitetu, odnosno, osebujnoj tradicijskoj ruralnoj kulturi ove hrvatske manjine. Pri tome se osobita pažnja poklanja starim narodnim običajima (R. Sučić), usmenoj književnosti (N. Ritig-Beljak), folklornoj glazbi (J. Bezić), plesovima i plesnim običajima (I. Ivančan), te načinu odijevanja i tradicijskom likovnom izrazu (J. Radauš-Ribarić).

Posljednje poglavlje knjige posvećeno je jezikoslovnim pitanjima: dijalektologiji, povijesti jezika i antroponimiji. Lingvistička studija *Hrvatska narječja u Gradišću i susjednim krajevima* Gerharda Newekłowskog govori o općim značajkama današnjih

gradišćanskih mjesnih govora. Stvaranje gradišćanskohrvatskoga standarda, odnosno, pregled jezičnoga razvoja tijekom više od četiri stoljeća predmet je rasprave Lászla Hadrovicsa *Povijest gradišćanskohrvatskoga književnog jezika*. Zbornik svojim prinosom zaključuju Johann Szucsich i Josef Vlasits, koji se bave izučavanjem i popisivanjem hrvatskih obiteljskih imena u Gradišću.

Osim svog sadržajnog bogatstva, *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* vrlo je raskošno opremljena, te svome čitatelju pruža obilje ilustrativnoga materijala, bilo da je riječ o crtežima, povijesnim slikama, grafikama, portretima, vedutama, zemljovidima, fotografskim snimkama, preslikama, notnim zapisima ili tabelarnim prikazima. Ilustracije, karte i ostali prilozi popraćeni su odgovarajućim legendama a znanstveni tekstovi uobičajenim bilješkama koje upućuju na korištene izvore i literaturu.

Činjenica da su u sastavljanju monografije zajednički sudjelovali austrijski, hrvatski i mađarski znanstvenici tijekom dvadesetak godina posebno je važna ukoliko želimo procijeniti njezinu sadašnju i buduću valjanost. Ona je, prema tome, u najvećoj mogućoj mjeri lišena onih stereotipa ili lokalnih predrasuda koji već postoje u svakoj nacionalnoj historiografiji, kao i uobičajenog prigodničarskog tona što se u nas žalibože već prilično uvriježio uvijek kada pišemo ili govorimo o gradišćanskim Hrvatima.

Upravo stoga što se u toj knjizi prvi put temeljito, jasno i argumentirano, pokušava progovoriti o gradišćanskim Hrvatima i njihovoj osebujnoj tradiciji, koja je ujedno neka vrsta mosta što povezuje hrvatsku i srednjoeuropsku plurietničku kulturu, ovo djelo ima uistinu kapitalno značenje ne samo za nas već i za austrijsku, odnosno, mađarsku znanstvenu javnost. Štoviše, rukopis tog zajedničkog austro-hrvatskog znanstvenog projekta imao bi se uskoro pojaviti i na njemačkom jeziku, čime će zbornik postati dostupan i inozemnom čitateljstvu.

No, treba naglasiti i to da *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* ipak ne iscrpljuje do kraja sve one teme i probleme koji se u njoj aktualiziraju, već uglavnom nastoji pružiti temeljne obavijesti o pojedinim pitanjima, tako da zapravo i nema neke sveobuhvatne analize prikazanih pojava. Umjesto dubljeg zadiranja u problem o kojem govore autori, vjerojatno zbog ograničenosti prostora koji im je stavljen na raspolaganje, donose kraće informativne preglede i sumarne prikaze istražene građe. Nadalje, budući da je sačinjena od onih prinosa koji su nastajali i prikupljani tijekom dvaju desetljeća, monografija zapravo ne donosi mnogo istraživačkih inovacija i novih spoznaja, nego se uglavnom poziva na već poznate znanstvene činjenice. Ovo, dakako, možemo protumačiti prilično dugim (i mukotrpnim) periodom njezina nastajanja i konačnog oblikovanja.

Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata, usprkos tome, siguran je, koristan i vrlo pouzdan priručnik svim budućim istraživačima gradišćanskohrvatske problematike u nas i inozemstvu. Ona je i svojevrsan *thesaurus* znanja o gradišćanskim Hrvatima, namijenjen ne samo stručnjacima već i svim zainteresiranim čitateljima koji žele doznati nešto više o toj najstarijoj grani hrvatske dijaspor.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS

Ivan KAMPUŠ

Ivica PRLENDER

Tomislav RAUKAR

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ul. Ivana Lučića 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 140 kuna

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, travanj 1997.